

STAMOPLYSNINGER

REGION: **REGION HOVEDSTADEN**

Kommune: Hvidovre Kommune

Adresse: Grenhusene 1-211, hvs. nr. 21, 23-41, 43-57, 59-73, 75A, 75-85, 87-89, 99-115, 117-135, 137-153, 155-169, 171-185, 187-199, 201-211, 2-16, 18-28, 30-36, 38-46, 48-60, 62-68, 70-80, 82-92, 94-104.

Matr.nr.: 22cr m.fl., Hvidovre Risbjerg, nærmere betegnet 22cr -22cø, 22da – 22dø, 22ea – 22eø, 22f – 22fø, 22ga – 22gø, 22ha – 22hø, 22ia – 22iy, matrikel numre med et samlet areal på 82838 m2.

Ejer: Hvidovre Almennyttige Boligselskab, Grenhusene (afd. 1350)

Kontaktperson: Formand for afd. bestyrelsen Henrik Berg, Hvidovrevej 304, 2.tv, 2650 Hvidovre, 36494239

Arkitekt: Svenn Eske Kristensen

Ingeniør: B.B. Bendtsen

Landskabsarkitekt: Jørn Palle Schmidt

Entreprenør: sandsynligvis Larsen og Nielsen, som også var entreprenør på Strandhaven og Engstrands Allé.

Forslagsstiller: Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur.

FBB-bebyggelsesmiljø: Forstad

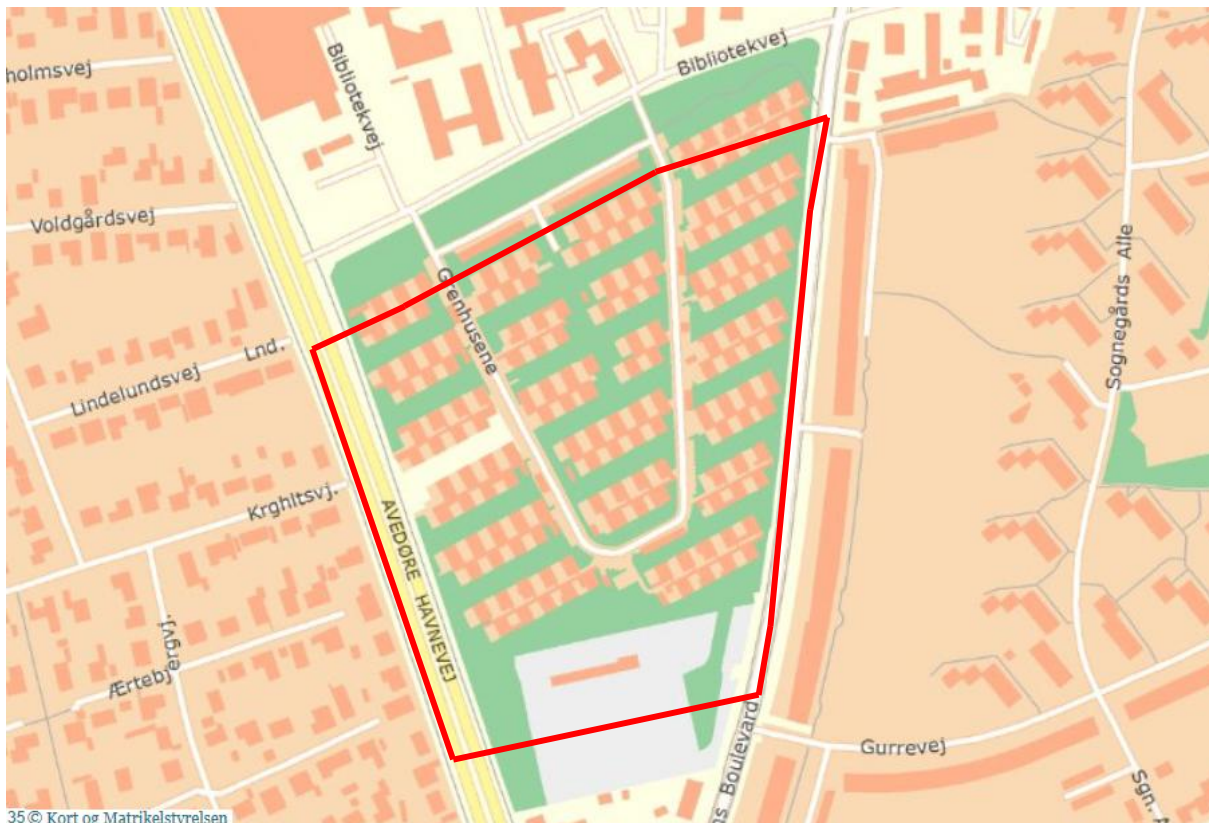
FBB-kompleks: Boligbebyggelse

FBB-objekt: Tæt-lav, boligbebyggelse, gårdhavehuse, atriumhuse, garager, fælles vaskeri, træer, haver, montagebyggeri

Fredningsforslaget omfatter: Grenhusene med fællesfaciliteter og grønne områder. Bebyggelsen, der er projekteret i 1953 og opført 1957-58, er opført for Hvidovre almennyttige boligselskab v/Dansk Almennyttigt Boligselskab som almennyttigt boligbyggeri og fungerer stadig som sådan.

Foto 1. Adgangsvej til en af 'grenene' i bebyggelsen. Her fra Arnold Nielsens Boulevard.

35 © Kort og Matrikelstyrelsen

Illustration: Kort- og Matrikelstyrelsen.

Grenhusene ligger i Hvidovre øst for Avedøre Havnevej og omfatter 158 boliger med privathaver og en række fællesfaciliteter som fællesvaskeri og festlokale.

Vest for ligger et traditionelt villakvarter. Nabobebyggelsen mod øst er Bredalsparken, et muret etageboligbyggeri, der også er bygget af Svenn Eske Kristensen for Hvidovre Almennyttige Boligselskab.

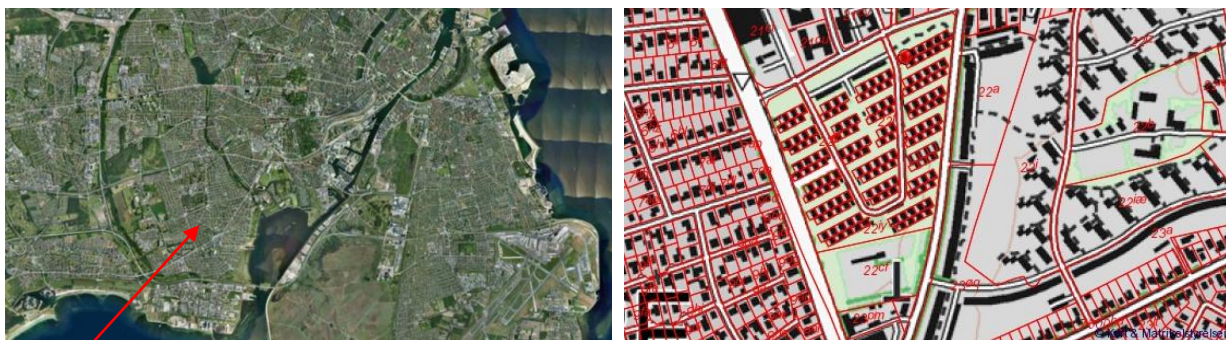

Foto 2 tv: Bebyggelsen Grenhusene, som er placeret hvor pilespidsen peger, ligger 10 km fra Københavns Centrum.

Illustration th: Topografisk kort. Kilde: Kort og matrikelstyrelsen

BYGNINGS- OG ANLÆGSHISTORIE

Den store efterspørgsel på boliger efter 2. verdenskrig, den store søgning mod byerne, udbygningen af forstæderne, industrialiseringen af boligbyggeriet og anvendelse af beton, er boligbebyggelsen Grenhusenes baggrund.

Ved opførelsen blev både byggemetoden og boligformen blandt andet betegnet som "nyskabende" (Socialdemokraten 19.8.1953), "ultramoderne" (Ekstrabladet 8.4.1958), "særpræget" (Journalisten 20.2.1958). Grenhusene blev projekteret af Svenn Eske Kristensen i 1953. Husene stod klar til udlejning fra januar 1958.

Projektplanlægningen inkluderede diverse fællesarealer, herunder kedelrum, vaskerum med vaskemaskiner, rum for børneparkering, hobbyrum, værkstedsrum, garager og butikker på hjørnet af Arnold Nielsens Boulevard og Biblioteksvej. Butikkerne blev dog aldrig opført, mens garager, fællesvaskeri blev opført og stadig fungerer.

Tegningerne blev myndighedsgodkendt i foråret 1954. I oktober samme år blev projektet lagt dødt af en ny byggestøttelov, se *note 1, side 25*. Projektet blev genoplivet i august 1956 umiddelbart inden vedtagelsen af en ny boligstøttelov, hvor man satte førstegangstegen i nybyggeri ned.

Svenn Eske Kristensen kaldte selve husformen for "gren-huse" efter situationsplanen, der aftegner sig som en gren (den U-formede vej) med kviste (pergola-gangene) og blade (husene).

Det er rationelt udførte og sammenbyggede boliger i en etage. Hver bolig har egen have, fuldstændig afskærmet af en mur. SEK så typen som et alternativ til mere traditionelle række- eller klyngehuse.

Husene blev opført med de moderne faciliteter vi kender i dag: Hver bolig er på hver 85 kvadratmeter, hvilket var grænsen for kvadratmeter-tilskuddet. Til hver boligenhed hører desuden eget pulterrum på 6,5 m kvadratmeter med plads til haveredskaber og andet.

Der blev i efterkrigsårene oprettet adskillige kommissioner og byggetekniske udvalg. Lovgivningen udvikledes hen imod mere standardisering og der blev ofte givet støtte til forsøgsbyggerier. Svenn Eske Kristensen var blandt andet i kraft af sit engagement i Rationaliseringsudvalget og som lærer på Akademiet, en central medspiller i dette og Grenhusene er et eksempel på statsstøttet forsøgsbyggeri.

I 1957, efter Grenhusene blev tegnet men før de blev bygget, var der indført faste højder på 2,8 meter i boligbyggeri. Cirkulæret om fortrinsstilling til "utrådionelt byggeri", hvilket ville sige, at murerarbejdet maksimalt måtte udgøre 15 % af de samlede omkostninger, var indført i 1953, men først i 1958 indførtes en egentlig standard for modulregler i byggeriet med såkaldte grundmodul "1M" og planlægningsmodul "3M". ("M" svarer til 100mm). Standardiseringen af moduler var en af forudsætningerne for industrialiseringen af byggeriet.

Landsbyggeloven med krav om, at støttet boligbyggeri skulle udføres som modulbyggeri, træder først i kraft i 1961, altså efter opførelsen af Grenhusene. Grenhusene er imidlertid opført som elementbyggeri og er et foregangsbyggeri både teknisk og arkitektonisk.

Bebyggelsen er opført som støttet forsøgsbyggeri med betonelementer. Grenhusene skriver sig således i kraft af kombinationen af moderne rationelt elementbyggeri og nytænkning af boligformen såvel indbyrdes mellem boligerne som for den enkelte bolig, ind i arkitekturhistorien under udviklingen af det industrialiserede byggeri efter 2. verdenskrig og den sene funktionalisme. Grenhusene peger desuden hen imod den senere tæt-lav bevægelse indenfor dansk boligbyggeri.

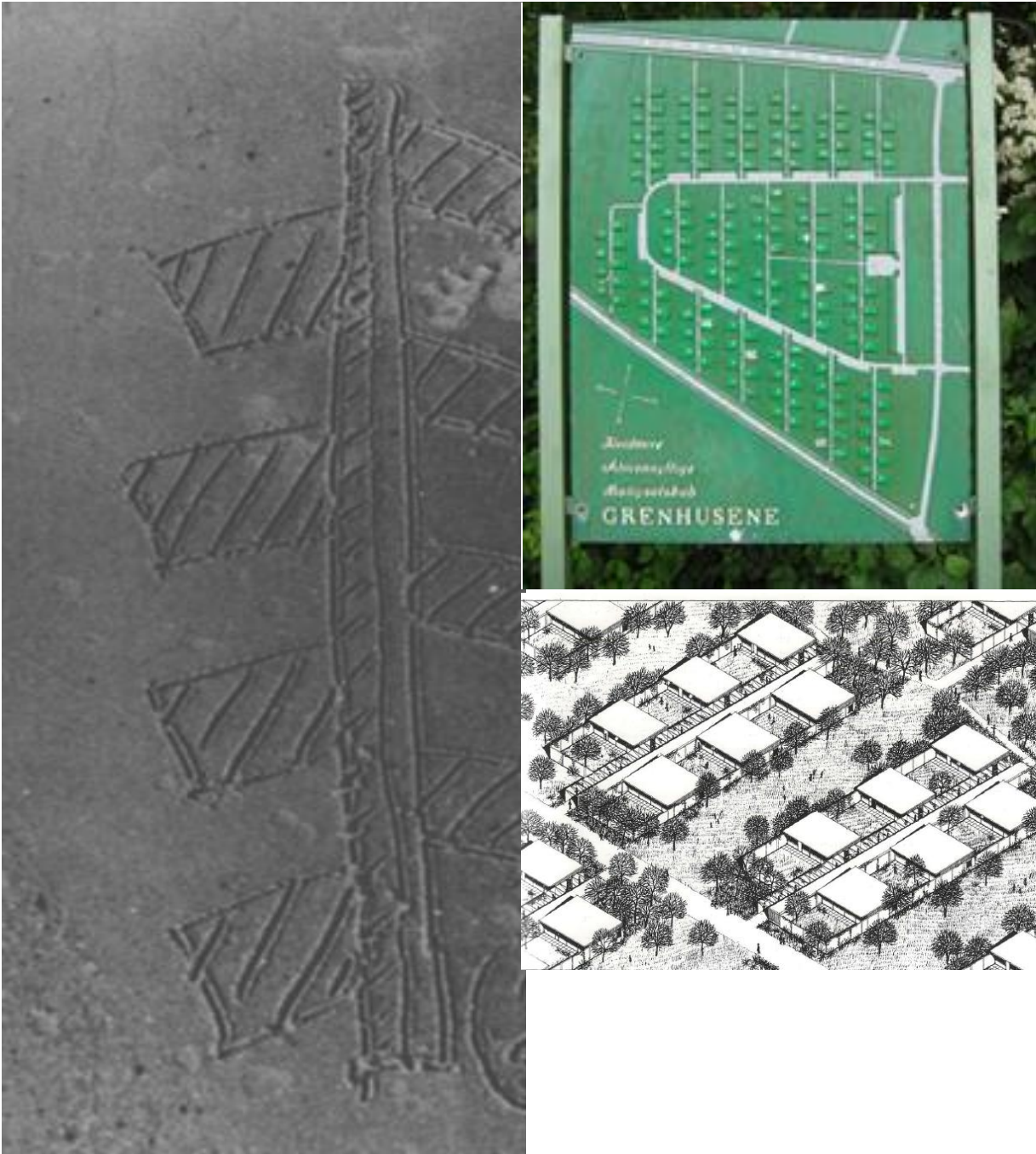
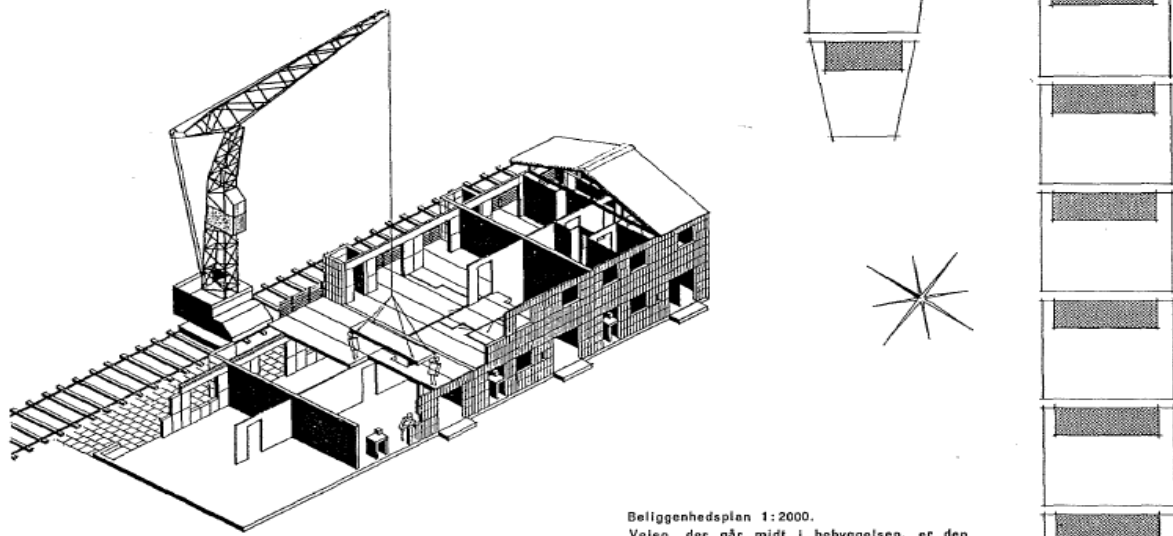

Foto 3. Illustration tv: Eske Kristensens første skitse af en af adgangsvejene i Grenhusene. Skitsen er udført på stranden omkring 1952-53.

Foto 4, for oven th: Illustration for neden th: Udsnit af bebyggelse i rejst plan. Elisabeth Hermann 50'er boligen. Juni 2000.

Beliggenhedsplan 1:2000.
Veien, der når midt i bebyggelsen, er den

De første elementhus byggerier i 1950'erne's udformning i lige stokke bestemtes til dels af det materiel, der var til rådighed. De første elementbyggerier- her en illustration af byggemetoden i Strandparken i Hvidovre – blev bygget med kraner, i folkemunde blev der talt om "kransporsbyggerier". Elementerne blev støbt på en på stedet anlagt feltplads (og altså ikke på fabrikken). Støbeformene er ofte tildannet på stedet og elementer er som ofte langt mere omhyggeligt og fint detaljerede end de senere fabriksfremstillede betonelementer.

Illustration fra: Byggeindustrien: Halvtredsernes byggeri. Jubilæumsnummer udgivet 1961.

BYGNINGS- OG ANLÆGSBESKRIVELSE

Trafikale forhold og adgangsveje

Udefra fremtræder stokkene som lange, lukkede og helt ens bygningskroppe med en mandshøj base af beton, hvorpå der for hvert hus er lagt en "taghat" med lavt ensidigt fald, se foto 12 - 13, side 7.

Mellem 'grenene' – boligstokkene er fællesområder med skovbeplantning. Om vinteren, når træerne står uden løv, markerer hvert hus sig med et enkelt vindue ud til skovarealet og en brun taghat ovenpå betonmuren.

Foto 5 – 6. Mod Arnold Nielsens Boulevard afgrænses Grenhusene af en bøgehæk med varieret beplantning bag (vinterfoto). Mod den stærkt trafikerede Avedøre Havnevej afgrænses området af en betonvæg med grøn beplantning (sommerfoto)

Foto 7. Mod Arnold Nielsen Boulevard, hvor der er adgang for gående ind på pergolastierne. Der kun adgang for biler fra Bibliotekvej.

Foto 8 - 9. Bebyggelsen "forsynes" som i en traditionel landsby, inde fra bebyggelsen og ikke fra de omkringliggende veje. Her fotos fra den U-formede vej, der afvikler den kørende færdsel.

Foto 10 - 11. Biler parkeres i garager ved indkørslerne til ringvejen eller på skråparkeringer langs den udvendige side af ringvejen. Foto til venstre er de gamle bevarede carporte. Foto til højre er nyere carporte

Foto 12. Adgang til en af 'grenene', henholdsvis. boligstokkene. Lejlighederne ligger overfor hinanden i lige stokke. Dørene er omhyggeligt placeret forskudt for genboens dør.

Foto 13 – 14. Vinterbillede hhv. sommerbillede fra et af fællesområderne, 'skovbæltet', der ligger mellem stokkene

Boligerne med haver

Husstokkene er opdelt i nogenlunde lige store rektangulære felter (se oversigtsplan side 2). Felterne indeholder skiftevis hus og have. Hver boligenhed består af et hus og en have. Der er 2 – 6 boligenheder i hver stok. Alle stokke er fuldstændig ens orienteret, således at alle huse har havefacade og terrasse mod sydvest.

Både hus og have(gård) er lukket om sig selv. Haven er lukket inde bag de mandshøje betonmure og der er ingen havelåge. Der er ikke restriktioner på udformningen af de private haver.

Selve boligen orienterer sig primært mod egen have, som har store vinduespartier i hele havefacaden, mens vinduerne mod naboens have kun er højtsiddende vinduer, som sikrer tilstrækkeligt og varieret

dagslys, og samtidig hindrer indkig/udkig. Enkelte steder er et felt i muren erstattet af en havelåge med direkte adgang til det skovagtige fællesareal.

Boligerne er ca. 85 m² og som udgangspunkt helt ens, bortset fra en lille variation i indgangsforholdene, der skyldes at alle udhusene er placeret på den nordlige side af adgangsstierne

Boligheden er meget konsekvent organiseret med henblik på beskyttelse af privatlivets fred. Indgangene mod stien ligger forskudt for hinanden og der er ingen vinduer mod stien, se plantegning s. 10.

Indretningen er på én gang strengt rationel og fleksibel. De installationstunge rum er placeret nærmest forsyningsstrengen (se også bygningssnit s.13) langs pergolagangen. Rumopdelingen følger facademodulerne. De mest private rum ligger længst inde og længst væk fra indgangen. Skillevæggene er lette og flytbare. Skillevægge er Svedex vægge, der nemt kan flyttes rundt efter familiernes skiftende behov.

Foto 15: En boligs private have. I baggrunden ses det grønne fællesareal mellem stokkene.

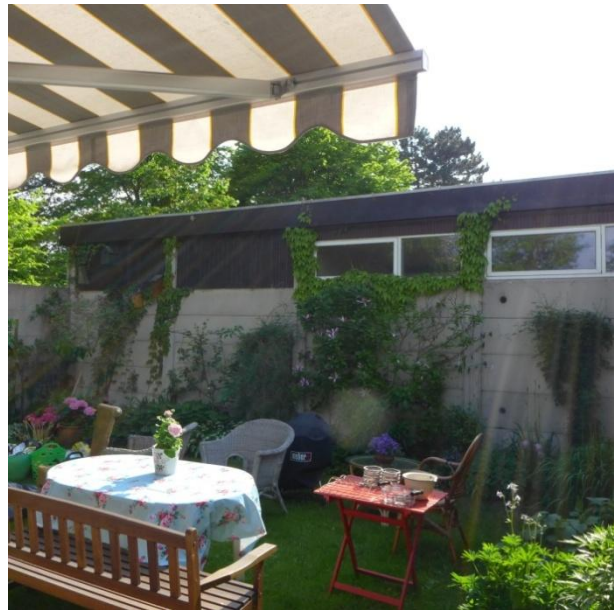

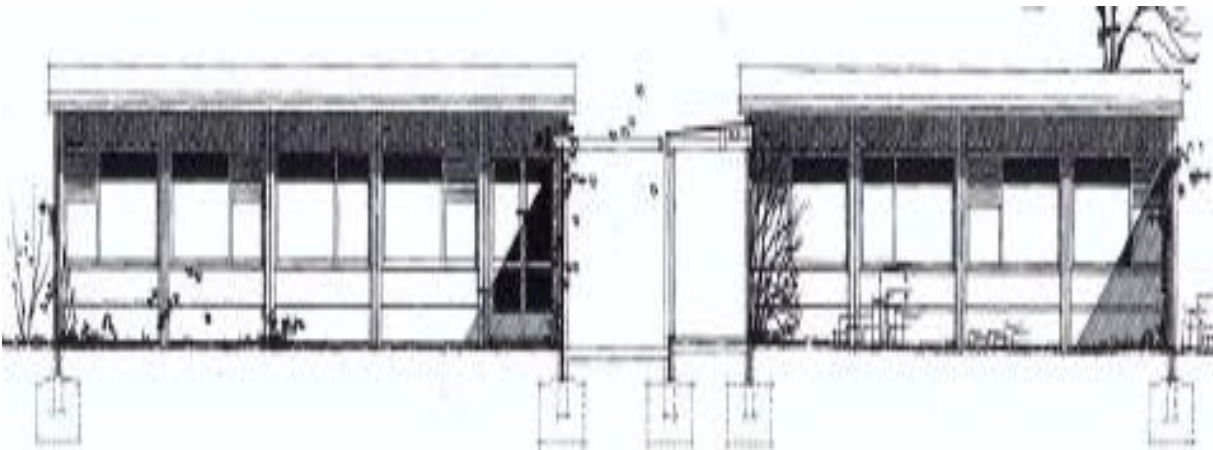
Foto 16: Fra en anden have ses her afgrænsningen mod naboens lukkede facade. Bag de højsiddende vinduer er naboboligens køkken og bad.

Foto 17 tv: Udsyn fra boligens facade mod egen have.

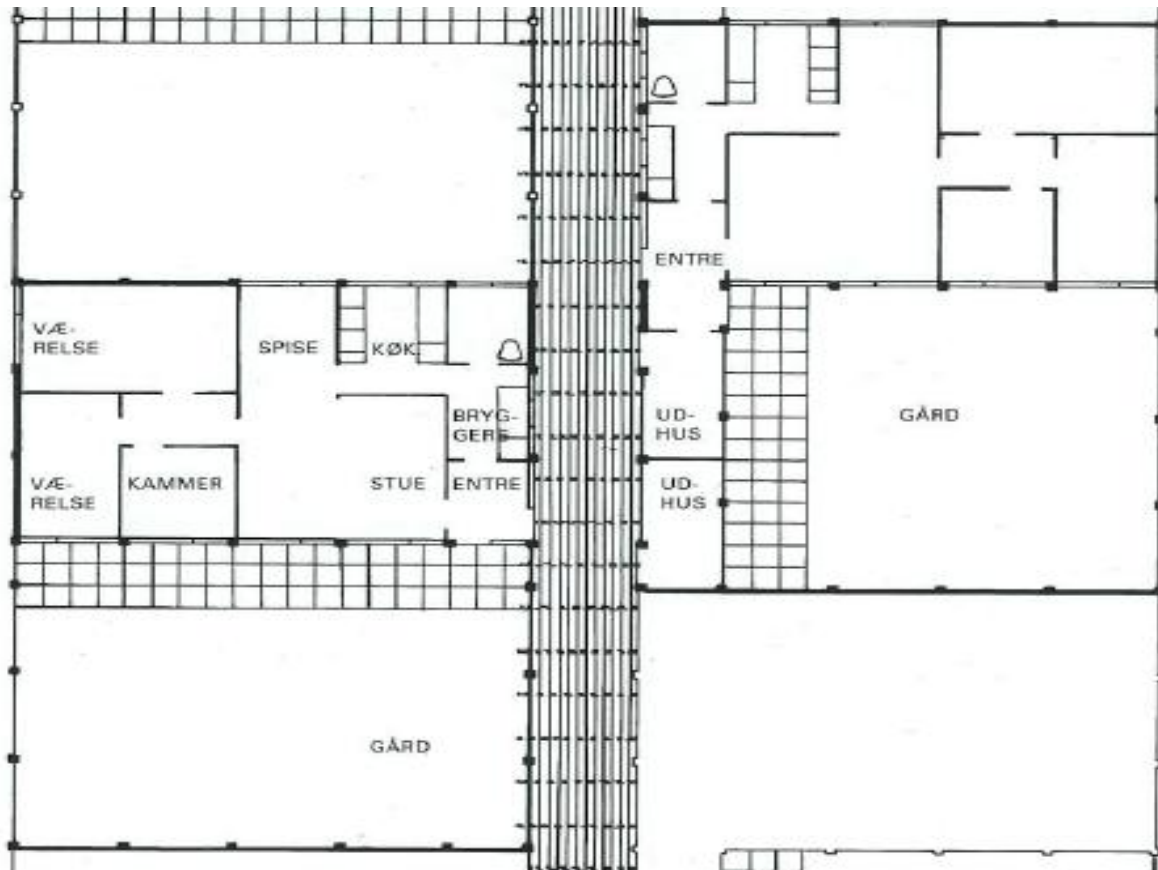

Foto 18 th: Eksempel på facade mod egen have

Tværsnit igennem en pergolagang med en af hver boligtype på hver side. Til venstre en syd-stok-bolig uden udhuslænge og til højre en nord-stok-bolig med udhuslænge.

Kilde: E. Hermann. 50' er boligen.

Plan af de to boligtyper Kilde. E. Hermann. 50'er boligen

Facader

Hver private gård har en havefacade mod egen have og en "bagfacade" mod nabos lejemål, se foto 16 s. 8. Havefacaden har store vinduer i alle fag og lave betonelementbrystninger. Bagfacaden har kun vinduer i den lette "taghat" over betonbasen, altså uden udsyn, se foto 13 side 7).

Gårdrummenes to øvrige facader udgøres af den betonmur som går rundt om hver 'gren' - boligstok. Boligen er helt lukket ud mod pergolastien, bortset fra indgangsdørene, som er trædøre med en lodret listebeklædning og dørene til udhusene, som har en vandret listebeklædning.

Foto 19. Betonelementerne er omsorgsfuldt detaljeret og kombineret med spinkelt dimensionerede trævinduer og facadeudfyldninger.

Pergolabjælkerne skaber et levende skyggespil henover søjlerne og de vandret profilerede facadeelementer.

Foto 20. Stok set fra det grønne mellemrum ned mod Arnold Nielsens Boulevard og bebyggelsen Bredalsparken.

Foto 21. Stok set fra det grønne mellemrum ned mod Arnold Nielsens Boulevard og bebyggelsen Bredalsparken.

Konstruktion og facader

Byggemetoden er direkte aflæselig i facaderne: Husene stabiliseres af betonfaststøbte søjler forsynet med kehlere, hvori de færdigstøbte facadeelementer anbringes. Elementhøjden svarer til ydervægshøjden. Alt hvad der er bygget op over denne højde er udført af materialer, der er lette at tildanne, primært træ beklædt med brunmalede listebeklædninger. Bygningerne er projekteret over et modulnet på 60 cm og er udført i ganske få elementtyper.

Tagkonstruktionen er let med belægning af tagpap. Taget har en ensidig meget lav hældning ned mod egen have.

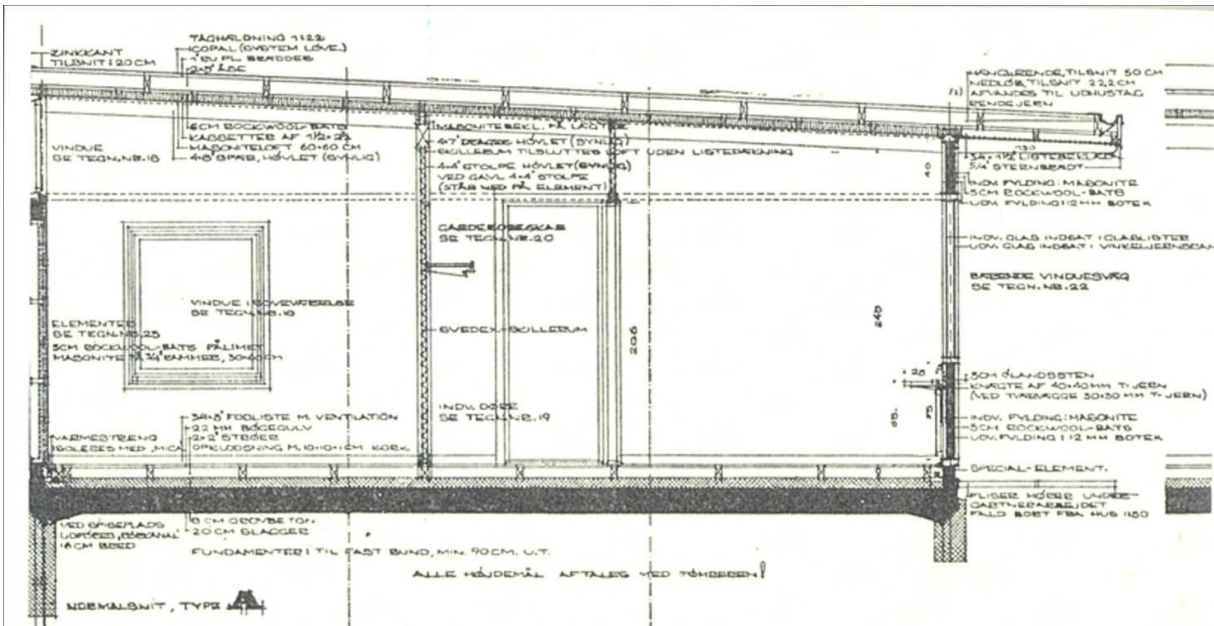
De tre fælleshuse med vaskeri og værksted og fælleslokale, som ligger ved indgangen af sti-indgangene, vender havefacaden ud mod offentligt areal og bryder således det meget lukkede udtryk.

Pulterummene, som hører til hver bolig, har adgang fra pergolastien. Husene på nordsiden af pergolastien har desuden en ekstra adgang til udhusene fra entréen.

Det skal bemærkes, at samtlige hovedinstallationer og -ledninger løber i lige linjer langs pergolastien. På den måde er al infrastruktur og al installation samlet i grenene som modsvar på etagehusenes altangange, og et væsentlig udtryk for den rationelle tilgang til byggeriet.

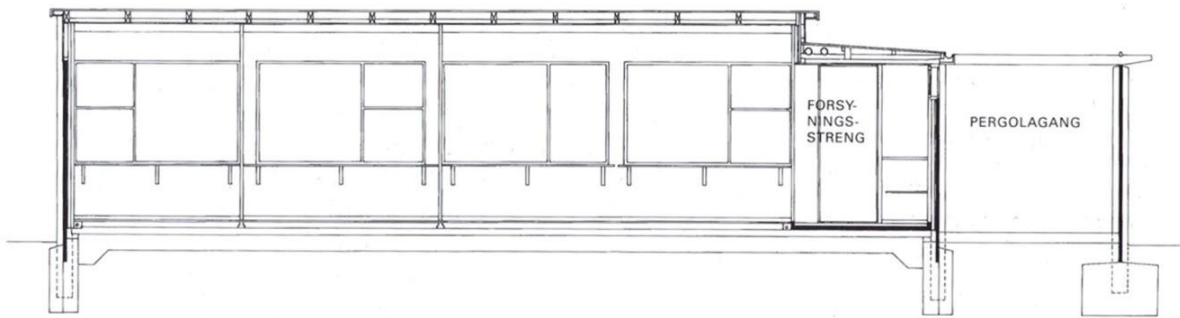
Boligerne er udstyret med et for datiden særdeles moderne og velindrettet køkken med el-komfur og termostattyret ovn samt et grovkøkken, se plan side 9. Badeværelse har fra starten haft brusebad samt elektrisk vandvarmer til køkken og bad. Der er indbyggede skabe mellem køkken og værelser.

Alle facader er opbygget af få, ens elementer: Synlige betonsøjler placeret i et fast modulnet, betonelementer som er enten 5 eller 2-fag høje og spænder over et helt søjlefag samt de lette facader og taghatter med lodrette listebeklædninger.

Kilde:

Tværsnit. Kilde: Arkitektens ugehæfte, årgang 57 no. 3, 1955. Tværsnit

Længdesnit i hus ved den gennemgående forsyningsstreng og indvendig opstalt af vinduesvæg mod gårdhaven. Kilde: Elisabeth Hermann. 50´er boligen

Foto 22. En havefacade med de oprindelige facader. Sammenlign med de nye havefacader, f.eks. side 2 og nedenfor

Foto 23 tv: Havefacade i dag. Beboerne har haft delvis valgfrihed mht. bevarelse og opspudsning af de lukkede felter (udluftningspartier), men højden på den lette brystning og vinduerne er bevaret.

Foto 24 th: På et af de tre fælleshuse er den oprindelige facade bevaret. Facaden svarer til de oprindelige havefacader på boligerne.

Foto 25 tv: En bagfacade med de højsiddende vinduer, som sikrer lysindfald til boligen fra mere end én side.

Foto 26 th.: En bagfacade til udhusene med udluftningshuller i facadeelementet

Foto 27 tv: Detalje af betonelement facaderne med de synlig søjler.

Foto 28 th.: Detalje af afvanding med udspyer mod det grønne mellemrum

Foto 29: Detalje af tagudhæng over terrasse.

Foto 30. Oprindeligt vinduesparti i en af fællesbygningerne.

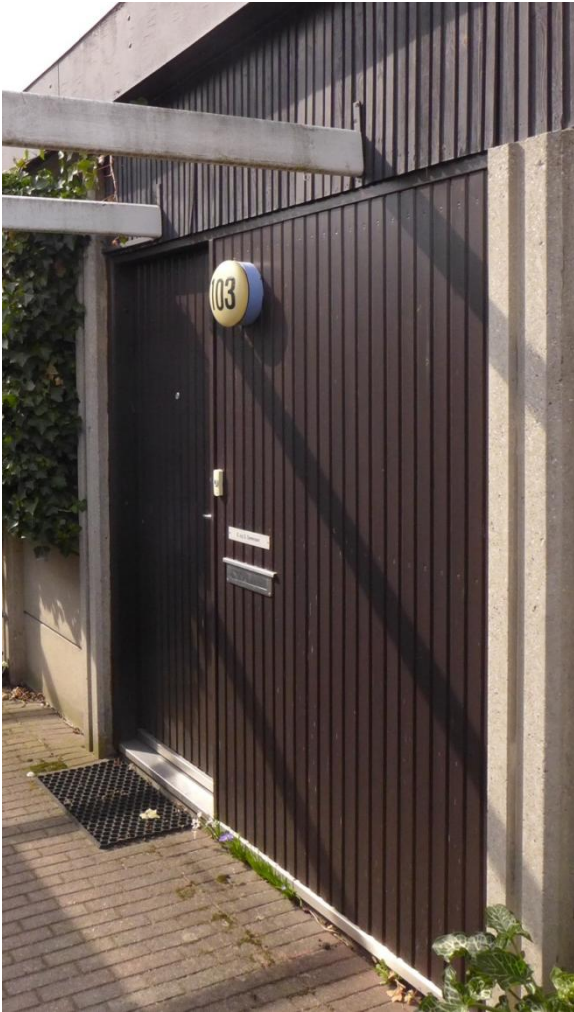

Foto 31 tv: En indgangsdør i adgangssten med lodret, brun beklædning.

Foto 32 th: Detalje af facadesøjle og – elementer. De ubehandlede betonelementer har let patineret og står uden synlige skader

Inde i boligerne

Der er bøgemarket i lejlighedernes beboelsesrum med undtagelse af bad, grovkøkken og forstue, hvor der er terrazzogulv. Der er garderobeniche i forstue, hvorfra man har adgang til haverummet.

Boligselskabets oprindelige beskrivelse præsenterer i 1958 boligens moderne indretning på flg. vis:

"Husene indeholder opholdsstue med spiseplade ved køkkener, soveværelse og 2 kamre. I tilknytning til køkkenet er der et grovkøkken for klatvask, skopudsning osv. Der er stålvaske både i køkkenet og grovkøkken; endvidere findes el-komfur med termostattyret ovn. Der er elektrisk vandvarmer til både køkkener og bad, men opvarmningen sker fra fælles varmecentral. Det rummelige badeværelse har w.c. med lavtskyllende cisterne, håndvask og bruseplads. Soveværelse har indbygget skab langs hele den ene væg. Mellemgang ved soverummene er udstyret med 2 garderobeniche".

Alle funktionaliteter er bevaret.

Foto 33 tv: Stue mod egen gård (have).

Foto 34 th.: Stue med blik mod køkken. De lette Svedex vægge er her revet ned. Indbyggede skabe mellem værelse og køkken.

Foto 35 tv: Originalt skab.

Foto 36 th.: Oprindeligt har både have- og "bag"-facade haft lukkede udluftningspartier. Her ses et bevaret udluftningsparti ved spisepladsen.

Foto 37 tv. Soveværelse med indbyggede skabe i væggen ud mod køkkenet

Foto 38 th.: Et køkken Ombygget med nye elementer. Væggen mod stuen er taget ned.

Foto 39 tv: Køkkenvindue, indadgående med tremmeværk udenfor.

Foto 40 th.: Oprindelige gulve: terrazzogulv i entre- bad zonen og bøgemarket i stuer, køkken og værelser.

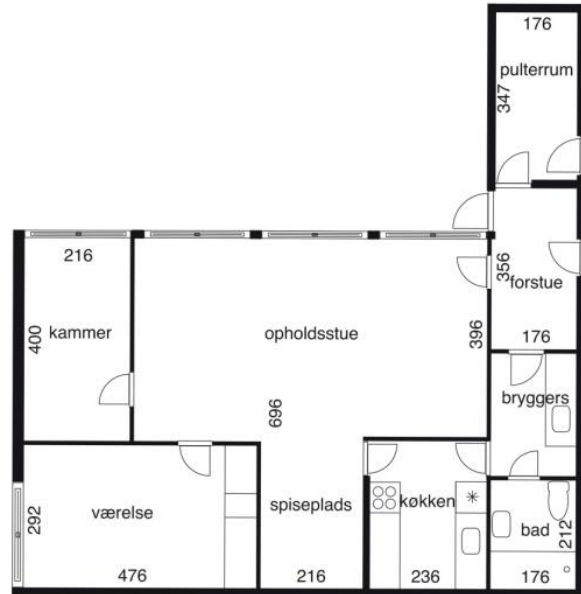
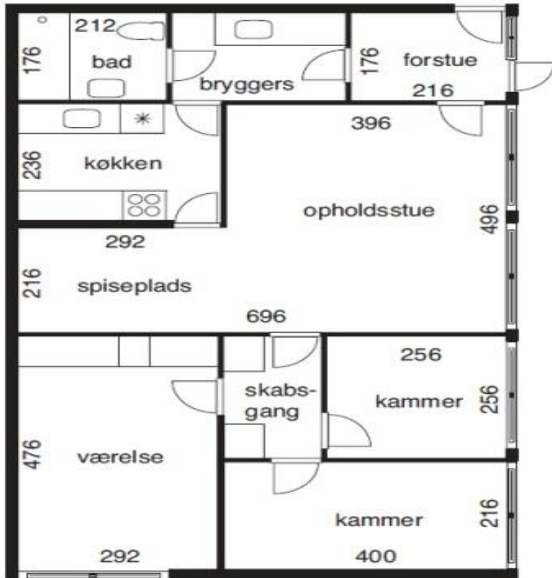

Illustration tv. Plan af en sydstok bolig. Kilde: DAB, Dansk Almennyttigt Boligselskab.

Illustration th.: Plan af en nordstok bolig. Kilde: DAB, Dansk Almennyttigt Boligselskab.

Foto 41 tv: Overgang fra forstue til stuegulv.

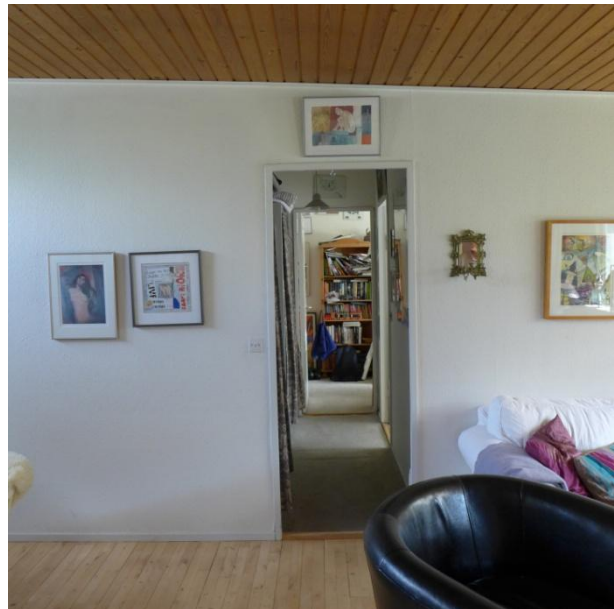

Foto 42 th.: Fra stue mod værelser og mellemgangen mellem værelserne.

Foto 43 tv: Oprindelig støbejerns radiator i værelse.

Foto 44 th.: Gulv fra forstue til den pergolaoverdækkede gang.

Fællesbygninger

Vaskemulighederne er sikret ved etablering af 3 maskinvaskerier centralt placeret i bebyggelsen.

Foto 45 tv: Fra fællesvaskeriet med de oprindelig åbne tremmewægge til tørrerummene.

Foto 46 th.: Fællesvaskeriets vaskerum. De oprindelig vinduer og udluftningspartiet er bevaret.

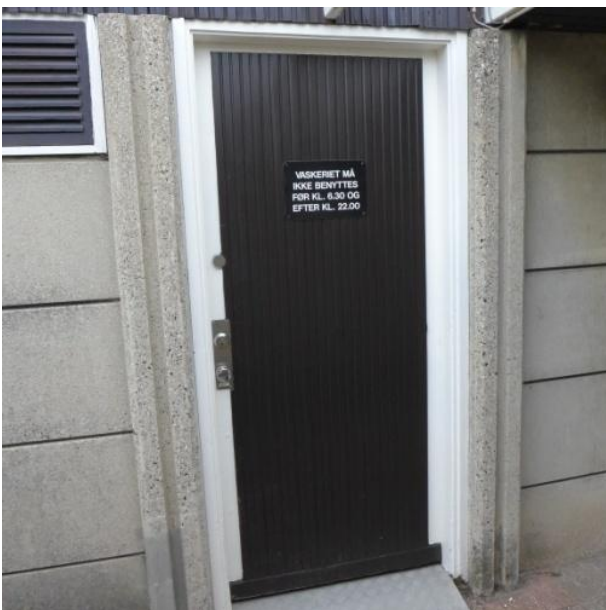

Foto 47 tv: Indgangsdør til fællesvaskeriet fra pergolastien.

Foto 48 th.: De oprindelig listebeklædte døre til affaldsrum, vaskeri og depoter ved en af pergolastiens indgang.

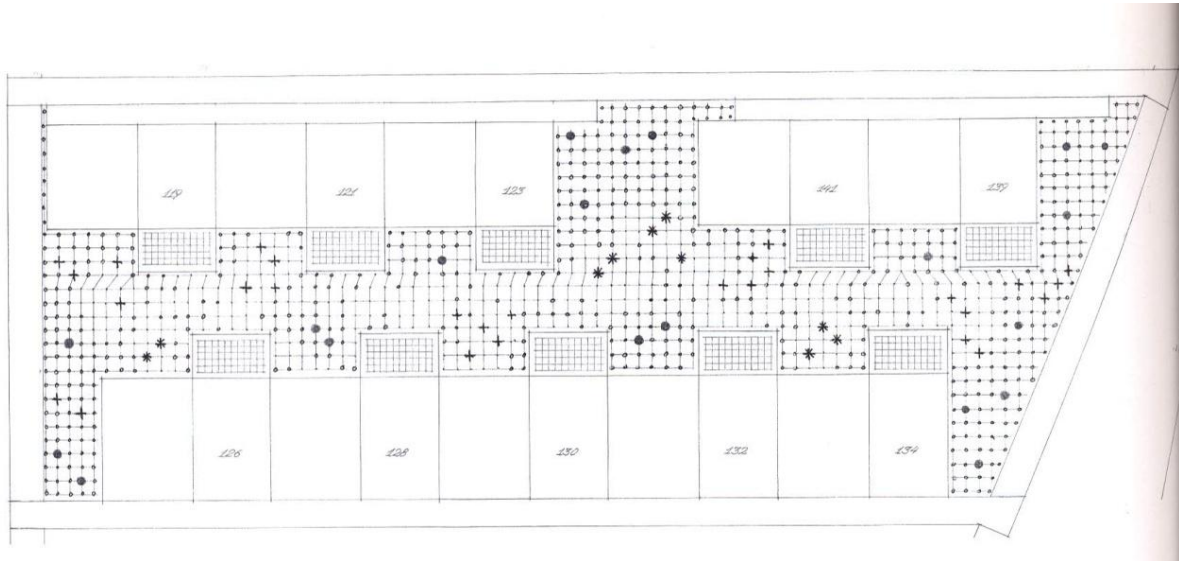
De grønne områder

Grenhusene fremstår som et grønt åndehul, med grønne afgrænsninger mod de omgivende veje og med de store træer inde i bebyggelsens skovbevoksede bælter.

Langs den U-formede adgangsvej inde i området er i flere etaper etableret carporte og parkeringspladser som supplement til de oprindelige garager i områdets nordlige del, se foto 9 s. 6.

Bevoksningerne i 'skovbæltet' mellem 'grenene' – boligstokkene, varierer i dag i frodighed og højde, men er fra begyndelsen tænkt som en let skovbevoksning med en varieret skovbund.

De smalle, kun ca. 15 m brede skovbælter er helt afgørende for opfattelsen af Grenhusene som "et frodigt grønt" område. Skovbælterne er samtidig en overraskende erstatning af de klippede græsarealer, som ellers er så karakteristiske for samtidens samlede boligbebyggelser. Skovbevoksningerne har både været billige at anlægge og er billige i løbende vedligeholdelse, se note 2, side 25 . Skovbælterne afgrænses mod adgangsvejen med en hæk.

Planteplan, der viser beplantningen af skovbæltet mellem 'grenene' – boligstokkene. Kilde: Anne Marie Lund: Grøn form – grønt modspil. Se også foto 12 og 13, side 7, af et 'skovbælte'.

Foto 49 - 51: områdets nordligste del findes en grønt med bl.a. områder til boldspil og en legeplads

Foto 52 – 53. På et tidspunkt er der også etableret en legeplads i bebyggelsens sydlige område, ligesom der spredt i området er indpasset nogle skure til opbevaring.

Foto 54. Midt i områdets nordlige del fører en sti ned til de første pergolagange. Bevoksningen her afviger fra områdets øvrige beplantning ved at være mere homogen.

Foto 55 – 56. Området er som helhed præget af variationer i bevoksning og i udformningen af de nære områder.

Belæggningerne består af asfalt på adgangsveje og tilhørende fortov, røde betonsten i pergolagangene og overvejende SF-sten på øvrige befæstede arealer.

Vedligeholdelsestilstand

Bygningerne bliver løbende vedligeholdt og må betragtes som værende i god stand. Boligselskabet vedligeholder tag og fag. Beboerne har i lighed med de oprindelige intentioner mulighed for at ændre på rumopdelingerne, men skal i øvrigt følge boligselskabets anvisninger for til- og ombygninger og vedligehold indvendigt.

Betonelementfacaderne er bevaret, ligesom de lette inddækninger, de oprindelige listedøre og vinduer til udhuse og fælleshuse.

Indvendigt har beboerne i flere tilfælde - med boligselskabets tilladelse og i overensstemmelse med arkitektens intentioner om fleksible boliger - nedtaget lette skillevægge for at inddrage dele af eller et helt kammer i stuen eller nedtaget væggen mellem køkken og spisekrog. Der er lavet individuelle ændringer af køkkener, bad osv. De oprindelige bøgemarket gulv samt terrazzogulvene i indgangene og indbyggede skabe er synlige/bevaret i nogle af husene.

Ændringer

Grenhusenes oprindelige betonfacader og hele ydre udtryk er i det store og hele bevaret og de ydre ændringer begrænser sig til efterisolering af taget (hældning og materialekarakter er bevarede), efterisolering og vinduesudskiftning af boligernes lette facade.

De grønne arealer er tilvokset, der er isat i enkelte havelåger og den udvendige belægning i pergolastierne er ændret fra beton. Parkeringspladserne langs ringvejen er udvidet.

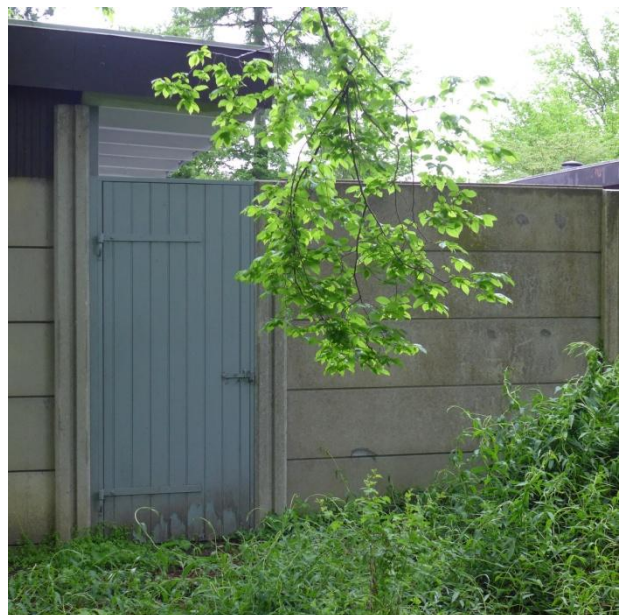

Foto 57 tv.: Det ene af de oprindeligt tre fællesvaskerier er i dag omdannet til forsamlingshuset 'Fællesgrenen'.

Foto 58 th.: 2 -3 af boligernes har fået isat en havelåge mod de grønne arealer mellem stokkene. Lågen passer med elementbredden.

Arkitekt

Svenn Eske Kristensen, 1905-2000, dansk arkitekt; fra 1961 kgl. bygningsinspektør. Kristensen, der 1932-76 havde egen tegnestue, samarbejdede med Kay Fisker om bl.a. Dronningegården (1944-55; København). Et

modernistisk udgangspunkt og et stort engagement i byggeriets industrialisering præger hans værker, der primært falder inden for boligbyggeriet, fx punkthusbebyggelsen Bellahøj (1954; København) og højhusbyggeriet Milestedet (1955-57; Rødovre), men han har også forestået bl.a. kontorbygningen for Baltica i Bredgade (1954-57; København).

Svenn Eske Kristensen var en af de mest produktive arkitekter i perioden 1930 – 80 omfattende villa, kulturfabriks- og kontorbygninger til boligbyggerier. Mange af hans værker er præmierede. Boligbyggerierne omfatter mere end 1/3 af hans samlede værker. SEKs første projekt, rækkehusene Ny Søndergård i Vangede, opførtes under krigen i samarbejde med Kay Fisker. SEK var især aktiv i København og omegn. I tiåret 1950- 60 bygger han mere end halvdelen af sine boligbyggerier og er aktiv på flere fronter i udviklingen af det industrialiserede boligbyggeri. Han er lærer ved Kunstakademiet, leder af Akademisk Arkitektforenings Konkurrenceudvalg fra 1947 og sidder desuden i adskillige byggetekniske udvalg og er bl.a. formand for det danske moduludvalg i 1953 og Dansk Standardiseringsråds Fagråd for Byggeri 1961-76. Fra 1961 – 1975 er han Kgl. Bygningsinspektør.

SEK var som socialt engageret arkitekt stærkt optaget af, hvordan beboerne oplevede de boliger og bebyggelser, han stod for. I flere tilfælde gennemførte han omfattende tilfredshedsundersøgelser nogen tid efter indflytningen (fx Bredalsparken, DAB Hvidovre og Hvidovrebo afd. VII, Strandhavevej Hvidovre). Det var ikke mindst med henblik på erfaringsopsamling omkring nyskabelser som varebokse, badekar og køleskabe.

SEKs rationale bag bebyggelsesplan og udformning af Grenhusenes lukkede haverum byggede blandt andet på observationer af ældre rækkehuskvarterer. Han ønskede at fastholde rækkehusbyggeriets gode økonomi, men havde observeret, at den traditionelle rækkehushave over tid i stigende grad blev hegnet og indbliksskærmet af ejerne. Denne privatlivsudfordring tog Grenhusene med deres lukkede haverum højde for. *Se note 3, side 25.*

Samtidig er SEK stærkt forankret i den danske funktionalistiske tradition og trak på dette tankegods i sit systematiske arbejde i efterkrigstiden for standardisering og industrialisering af byggeriet.

Grenhusene er det sidste boligbyggeri SEK bygger i de nye forstæder, Hvidovre, Rødovre og Brøndby. Bl.a. har han bygget det nærliggende Bredalsparken I – III, Engstrands Alle og Strandhavevej, alle i Hvidovre. Grenhusene er SEKs eneste almene boligbyggeri i et plan. Omtrent samtidig med Grenhusene stod SEK for ét af de fire punkthusprojekter i Bellahøj for KAB og har bl.a. udgivet "Planlægning af køkkenerne i etagehuse" (1950) og "Utraditionelt byggeri" (1955)

Jørn Palle Schmidt, landskabsarkitekt.

Jørn Palle Schmidt (1923 – 2010) er først gartneruddannet (1942) og derefter havebrugskandidat fra Den Kongelige Veterinær og Landbohøjskole (1950).

Jørn Palle Schmidt, efterfølgende benævnt JPS, 's virke er en fortsættelse og videreudvikling af den landskabsarkitektoniske linje som først G.N. Brandt og senere Aksel Andersen stod for. Ligesom Aksel Andersen overtog Brandts tegnestue ved hans død, overtog JPS i 1952 Axel Andersens tegnestue ved dennes død.

JPS lagde i sin egenskab af underviser (fra 1965) og senere professor (fra 1972) på Landbohøjskolen stor vægt på at bibringe eleverne den håndværksmæssige indsigt og materialekendskab om bl.a.

jordbearbejdning og planteforædling. Hans intention var at bibringe anlæggene 'vitalitet' i form af frodighed og variation i plantesammensætning. Disse intentioner er også karakteristisk for Grenhusenes grønne områder.

JPS har stået for udformningen af mange friarealer ved sociale boligbyggerier og af private haver, dertil kommer kirkegårde, motorvejsanlæg m.m. Blandt hans anlæg kan nævnes: udvidelsen af Radiohusets taghaver (1956), friarealerne ved Kingohusene, Helsingør (1958-60) og ved Fredensborghusene, Fredensborg (1959-60), friarealerne ved Jonstrup Seminarium og Trongårdsskolen, Kgs. Lyngby (1956-60), Ebberup Boldbane, Ny Tolstrup, Midtsjælland (1960), friarealerne ved Vigsø Feriecenter ved Hanstholm (1966-71) samt Nordre Kirkegård i Herning (1964-70)

Ingeniør.

Der er ikke fundet nogen uddybende oplysninger om ingeniøren.

Larsen og Nielsen, entreprenør.

Larsen og Nielsen optræder som byggefirma på de tidligste betonbyggerier fra 1950'erne. De etableredes på baggrund af en bestilling fra Forsvaret og med et af Marshallhjælpens statslån en af de allerførste betonelementfabrikker i Danmark sammen med K. Hindhede (KH Beton). De er bl.a. entreprenører bag Bellahøj, Engstrands allé og Strandhaven og omtales som "pionerer og væsentligt led i byggeteknologiens udvikling efter anden verdenskrig". I 1954 udvides fabrikken for 1, 6 mio. kr. på baggrund af ordre til boligbyggeri.

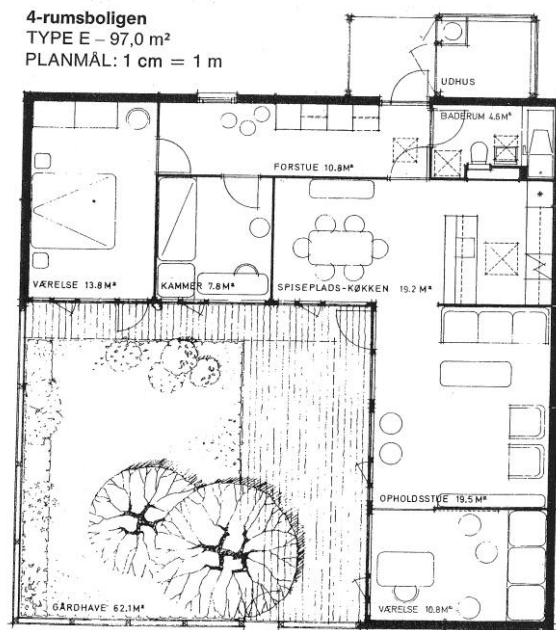
Larsen og Nielsen var entreprenørfirma med egen fabrik og forestod også udførelsen af byggeriet, de var f.eks. også entreprenør på en del af Bellahøj husene og Brøndby Strand. Firmaet er således en af de aktører som både udvikler selve elementfabrikationen og byggeri uden brug af faglærte.

Larsen og Nielsens betonfabrikation ekspanderede i løbet af 60'erne til Fyn og Jylland og forholdsvis hurtigt også til udlandet.

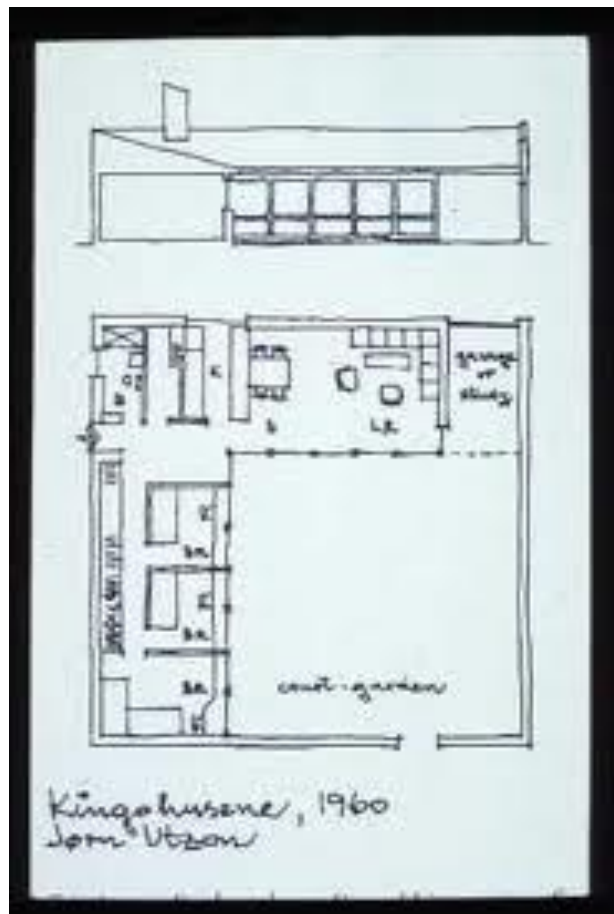
Eksempler til sammenligning på næste side

Albertslund syd, Viggo Møller Jensen (1907 – 2003), arkitekt. Byggeriet er fra 1960'erne. Er i dag renoveret.

Kingohusene 1956 - 60, Jørn Utzon (1918 – 2008), arkitekt.

Fasade mod fælles-anlægget

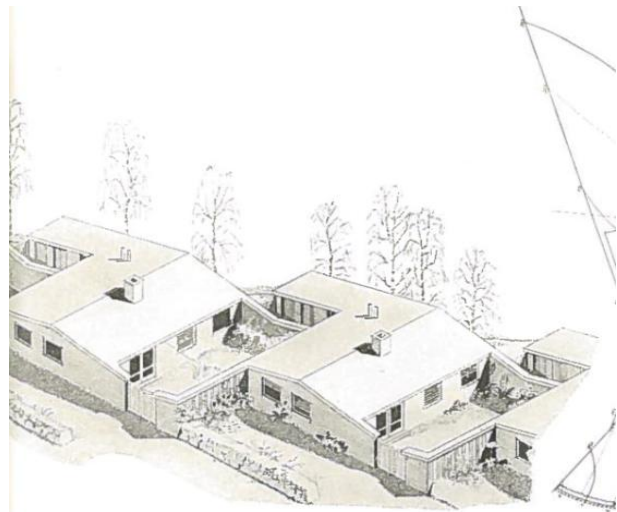

Fasade mod Solgården

Snit

E. Hartvig Rasmussen: Arbejderboliger i Holbæk.
Planer, snit og facader 1:250 (type D)

Perspektiv fra konkurrenceprojektet 1947

Situat

Eigil Hartvig Rasmussen, arkitekt. (1905 – 1980)s arbejderboliger i Holbæk fra 1952.

Montagebyggeri (boliger) fra omtrent samme periode

Strandhaven og Engstrands allé- boligbebyggelserne (Hvidovrebo Afd. VI og VII) af Svenn Eske Kristensen, 1953 er de første elementbyggerier i Danmark. Det er stokbebyggelser af sandwichelementer i 2 etager. Engstrands Allé husene har fået udskiftet vinduer og indgangsdøre, Strandhave-bebyggelser er udvendigt efterisoleret. Bygningsbeskrivelser findes i nedenstående litteratur under Kilder.

I jubilæumsnummeret af Byggeindustrien fra 1961 findes en oversigt og kort gennemgang af de tidligste montagebyggerier i Danmark med kort opsummering af konstruktionsmetoder.

Kærparken i Lundtofte er bygget i 1947 -48 og betegnes som første elementbyggeri, men det er opført af træbetonelementer. (SAVE registrering 2005)

Prøvehus i Herlev ca. 1947. Inden udbud af Bellahøjhusene, blev "tilt-up" metoden for betonelementbyggeri afprøvet på et 2-etagehus i Herlev. Metoden blev imidlertid ikke gennemført i det endelige Bellahøjbyggeri.

Planforhold

Der er ikke udarbejdet en bevarende lokalplan for området

Kommuneatlas

Grenhusene er omtalt i Hvidovre Kommuneatlas. Byer og bygninger 2000, s. 26, s.38

Bebyggelsen ikke har fået nogen bevaringsværdi, da den er opført efter 1945, og derfor ikke er indgået i enkeltbygningsregistreringen.

Omgivelserne

Grenhusene indgår i typisk forstadsmiljø mellem bungalow-kvarterer og samtidige etageboligbebyggelser. Omgivelserne beskrives i indledningen i Hvidovre Kommuneatlas:

Kommuneplan

Hvidovres Kommuneplan 2009 beskriver kulturarvsværdierne og mulige udviklingsstrategier i omkring 50 kvarterbeskrivelser, herunder også Grenhusene. Afslutningsvis citeres Hvidovre Kommuneplan:

Bevarings- og udviklingsstrategi

'På baggrund af Grenhusenes særlige kulturhistoriske værdi som et kommunalt udpeget kulturmiljø udarbejdes der i kommuneplanperioden en bevarende lokalplan. Grenhusene påkalder sig interesse som vel Danmarks ældste tæt-lave plan og som et byggeri, hvor bevaringen af de grundlæggende ideer kan sikres gennem moderniseringer, hvor bæredygtighed er nutidens parallelfortælling til opførelsestidspunktets fortælling om rationalitet'.

Et udviklingstiltag kunne være ved lokalplanlægningen i samspil med boligforeningen at formulere en kulturel bæredygtig plan, der samtidig tager højde for en analyse af eksempelvis klima- og miljømæssige hensyn ved brug af den aktuelle viden indenfor atrium hustyper i beton."

Kilder

GREN-HUSE – Et "utraditionelt" boligbyggeri. Svenn Eske Kristensen, Arkitektens ugehæfte, årg. 57 no. 3, 1955.

Utradtionelt Byggeri. Svenn Eske Kristensen, HFB 1955 NR 15.

50'er boligen. En eksempelsamling. Elisabeth Hermann, 2000

Et liv i byggeriets tjeneste. Strejftog. Svenn Eske Kristensen, u. år

Velfærdsdrømme, Svenn Eske Kristensens bygninger i Brøndby og Hvidovre, Gitte Elbæk Jensen, Forstadsmuseet, 2010

Larsen og Nielsen 1951-78, I. Vaarby Laursen. IFH-Rapport nr. 152, Bilag 1.

Sven Bertelsen: Bellahøj, Ballerup, Brøndbystrand. 25 år der industrialiserede byggeriet. SBI 1997

Byggeindustrien 1950-60. Halvtredsernes byggeri. Jubilæumsnummer af Byggeindustrien. Teknisk forlag 1961.

SBI rapport nr. 75: TÆT LAV – en boligform. eksempelsamling, København 1971

Jørn Palle Schmidt. Grøn form. Grønt modspil. Annemarie Lund, Arkitektens Forlag 2007.

Hvidovre Kommuneatlas, Byer og bygninger 2000

Hvidovre kommuneplan for 2009. Kvartersbeskrivelsen for Risberg/Grenhusene:

<http://www.kommuneplan2009.hvidovre.dk/Default.aspx?ID=161>

Hvidovres kommuneplan 2005.

DAB's hjemmeside: <http://www.dabbolig.dk/default.aspx?site=Grenhusene&func=frontpage.vcard>

Gyldendals: Den store Danske

Krak

Geodatastyrelsens kortmateriale.

Arkitektens Ugehæfte 1955.

Arkitekten MH, 1953

Arkark.dk

Ois.dk

Noter

Note 1: De billige statslån afløses i 1954 af de mindre favorable kvadratmeter-tilskud. (E. Nygaard. Tag over hovedet, s. 117)

Note 2: Iflg. Annemarie Lund I Grøn Form Grønt Modspil side 122 og 124 var budgettet beskedent. Det er billigere at plante skov end at etablere grønplæner og buskbeplantning, da der kræves mindre jordbearbejdning, og da små skovplanter er billige. Der er plantet en blanding af avnbøg, engriflet tjørn, europæisk lærk, eg og popler samt fjeldrubs og gedeblad lige uden for husenes vinduer.

Note 3: Svenn Eske Kristensen: Utraditionelt byggeri. Arkitekten 1955, no.3, side 17 – 21.

Bilag

Sven Eske Kristensen. *Utraditionelt byggeri*, HFB 1955 15

Sven Eske Kristensen. Et liv i byggeriets tjeneste, u. år.

Vaarby Laursen: *Larsen og Nielsen 1951-78*

Uddrag af Hvidovre Kommuneplan 2009 vedr. Grenhusene.

UDKAST TIL INDSTILLING

Formål

Boligbebyggelsen Grenhusene indtager en fremtrædende plads i Danmarkshistoriens efterkrigstid, 1950 og frem til 1960, hvor forskellige boformer og byggeteknikker var under afprøvning og definition. Grenhusene står som et stærkt eksempel på Sven Eske Kristensens udviklingsarbejder for de almennyttige boligselskaber, både hvad angår byggeteknik, boligform og arkitektur. Et udviklingsarbejde, som fik udbredt national opmærksomhed og betydning for udviklingen af det industrialiserede boligbyggeri. Som sammenhængende boligbebyggelse er Grenhusene velbevaret. Kvaliteten og helheden i byggeriet er høj.

En fredning af Grenhusene vil betone forstadens betydning og rolle i udviklingen af den danske velfærdsstat. I udformning, udtryk, indretning og materialer ligger fortællingen om efterkrigstidens almennyttige boligbyggeri og det tankegods, der knytter sig til 50'erne.

Arkitekturhistorie

Grenhusene er bygget på et tidspunkt hvor staten interesserede sig stærkt for at fremme effektiviteten af byggeriet og imødegå den voldsomme boligmangel og de tilkommende komfortbehov og samtidig reducere byggeomkostningerne. Efterkrigstidens mangel på byggematerialer drev udviklingen af at bygge i beton som alternativ til det traditionelle murede byggeri.

Tidens optagethed af at bygge rationelt, standardiseret, hurtigt og med nye materialer, udtrykkes direkte i såvel bebyggelsesplanens ens og retlinede udlægning af alle stokkene, som i husenes modulære opbygning og materialemæssige ærlighed. Dette har både været en forudsætning for overhovedet at kunne bygge med kranspor og elementer, men har også været et æstetisk ideal. Samtidig er de lette taghatter, som man byggede op på stedet, udtryk for de tekniske begrænsninger og den håndværksmæssige tilgang, der kendetegner montagebyggeriets barndom.

Grenhusene står arkitekturhistorisk desuden frem som det første eksempel på egentlige gårdhave huse som en særlig boligtypologi. Bebyggelsen er et modsvar på etageboligbyggeriet og viser hen imod den tæt-lav- bevægelse som for alvor vokser frem i 1970'erne i Danmark.

Miljømæssig værdi (omgivelser og landskab/have)

Grenhusenes miljømæssige værdi knytter sig til den fine og gennearbejdede balance mellem bygninger og omgivelser og mellem offentlig og privat. Der er en stor variation skabt af ganske få elementer. Den vilde skovbeplantning mellem stokken spiller op mod de hvide, lave, lige stokke og de små, lukkede, dyrkede haver. Have og bolig har omtrent samme størrelse og grad af privathed og er i lige høj grad hinandens betingelse, boligerne er fuldstændig lukket om sig selv, men overgangen fra offentligt til privat sker alligevel gradvist fra de store omfartsveje over bebyggelsens egen ringvej hen til de præcist dimensionerede pergolastier. Kontrasten, som giver bebyggelsen den store variation, findes f.eks. også i ringvejens buede forløb sat op imod de helt lige pergolagange.

Bebyggelsen har, på trods af de fuldstændig ens udlagte stokke og størrelse, en udpræget hjemlig og intim stemning som i høj grad kommer fra tætheden og variationen i bebyggelsesplanen.

Kulturhistorisk værdi

Grenhusene belyser både som helhed og enkelt-bolig udviklingen af velfærdsstaten i 1950'erne.

Et-plans husene med private haver er et eksplicit eksempel på bestræbelserne for- indenfor boligstøttelovens regler om max 85m² - at give lejere de absolut bedste boligforhold, med de mest moderne faciliteter (bad, bryggere, vaskemaskine, lette fleksible indervægge med mulighed for individuel indretning) og samme mulighed for haver som private villaejere. Bebyggelsen illustrerer periodens tro og vilje på udvikling og velfærd for alle.

Bebyggelsen, f.eks. den stive kranspors-arkitektur og blandingen af elementbyggeri og bygget-på-stedet, er en meget stærk fortælling om det tidligt industrialiserede byggeri, de materialer, det byggetekniske stade og de lovgivningsmæssige forudsætninger på projekterings- og opførelsestidspunktet.

Det er også fortællingen om udbygningen af forstæderne begrundet i bl.a. stigende økonomisk velstand. Grenhusene er et af arkitekten Sven Eske-Kristensen boligmæssigt mest nytænkende værker.

Arkitektonisk værdi

Grenhusenes arkitektoniske kvalitet knytter sig såvel til boligernes intime og rigt varierede rumlighed og proportionering som til den håndværksmæssige stoflighed og detaljering.

Den rumlige intimitet og variation findes f.eks. i de præcist proportionerede pergolagange, og de lave taghældninger. Forskellige overgange mellem ude og inde, kontrasten imellem offentligt og privat og mellem de lukkede facader og højsiddende vinduer mod offentligt areal, og den helt åbne havefacade forstærker også oplevelsen af hjemlighed og variation.

Pergolaerstierne bidrager ved afgræsningen mod himlen og skyggespillet hen over facaderne til den særlige arkitektoniske oplevelse.

Grenhusenes arkitektoniske værdi findes også i husenes stoflighed og detaljering, som opbløder det standardiserede byggeri: Betonelementerne er detaljeret med samme håndværksmæssige omhu som træbeklædningerne. Vandrette profileringer får modspil af vandrette. Betonens grovhed og grå farve modsvares af de spinkle, smalle listebeklædninger på døre og taghat og af de stærkt farvede lette facade- og vinduespartier. Vinduerne opsprosses i store og små partier og brydes med lukkede fyldninger.

Det er afgørende og giver den arkitektoniske oplevelsen en særlig spænding, at alle variationer underordner sig det modulære og rationelle tema. Der er kun to boligtyper, de installationstunge rum er placeret i lige linjer, vinduestyperne er få, betonelementerne til hus og til have en ens...

Den rumlige variation og detaljering er en væsentlig kvalitet ift. mange senere montagebyggerier og afspejler arkitektens søgen efter æstetiske muligheder indenfor den nye byggeteknik.

Bærende fredningsværdi

På det planmæssige niveau er bevaringen af bebyggelsesplanen med skovbælterne og de stive lave 'grene', stokke vigtige at bevare. Havernes fuldstændige lukkethed med betonmure og ikke hække eller hegn er essentielle.

Lige så er trafikadskillelsen og dimensionerne i forholdet offentlige og private arealer.

I byggeriet som helhed er det den ærlige, uprætentiøse og minimalistiske materialeholdning, der er vigtig at opretholde. Den tydelige aflæsning af konstruktion og byggeteknik er også karakteristisk for tiden og for de idealer, der knytter sig til det funktionalistiske tankegods.

Boligernes konsekvente ensidige orientering mod den lukkede gårdhave samt den zoneopdelte, men fleksible indretning med de installationstunge funktioner langs pergolagangen, står stærkt frem indvendig. Princippet med de lette flytbare vægge bør der ikke ændres på.

Grenhusene er en særlig type bolig, der adskiller sig fra række- eller klyngehuse, og underbygger forståelsen af tæt-lav boliger som et udtryk for tidens ideal om at skabe hus med have til den moderne familie.

Grenhusene fremstår endnu med originale bygningsdele, detaljer og materialer.

Anbefalinger

Det industrialiserede byggeri fra 50- og 60'erne står erfaringsmæssigt overfor større byggetekniske og energimæssige renoveringer. I forbindelse med sådanne eventuelle istandsættelser, vil det være essentielt med en præcis kortlægning og forståelse for de oprindelige materialer, bygningsdele og byggeteknik og deres betydning for det arkitektoniske udtryk såvel som for den kulturhistoriske fortælling.

Retablering af den grønne beplantning af pergolaen ville både styrke den planmæssige hovedidé om det rekreative boligmiljø og den arkitektoniske idé om mødet mellem bygning og natur.

Der er brug for en gennemgang af skovbeplantningerne med forslag til fældning eller beskæring af nogle af de store skyggegivende træer samt til forslag om indplantning af nye træer og buske, som kan opretholde illusionen om en lys og let skovbeplantning imellem 'grenene'.